
Ressenyes

Verònica Zaragoza i Pep Valsalobre (ed.), *Fontanella polièdric: poesia barroca i transmissió*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans / Universitat de Girona, 2019, 274 p. ISBN 978-84-9965-440-9 (IEC) / 978-84-8458-537-4 (UdG)

Fontanella polièdric: poesia barroca i transmissió és un volum a cura de Verònica Zaragoza i Pep Valsalobre que aplega els estudis més recents de l'obra de Francesc Fontanella (Barcelona, 1622 - Perpinyà, 1681): tant de la transmissió i de l'ordenació dels manuscrits com de l'anàlisi literària d'algunes de les seves composicions. L'autor és un dels escriptors més representatius del barroc català, tal com evidencien l'àmplia transmissió manuscrita dels textos que ens ha arribat i la recerca que s'ha dut a terme en els darrers anys. Així, els estudis interdisciplinaris que aplega aquest volum són escrits per investigadors que —així com qui ressegueix els fils d'una tela per desentrellar l'ordre intern que configura tota la peça—, n'han transcrit, interpretat i anotat el text amb l'ajut de les noves aportacions biogràfiques i ecdòtiques. Blecua encapçalà el *Manual de crítica textual* amb una citació que trobo que s'ajusta de manera excel·lent al procés d'edició de l'obra de Francesc Fontanella, i que em sembla una bona síntesi de la tasca que duen a terme els investigadors d'aquest grup de recerca, a què em referiré més endavant:

dizen los sabios que toda lección se deve leer diez vezes primero que se diga que se leyó; que 'se leyó' se dize, y no que se entienda.

(*Biblia de Ferrara*, en el pròleg)

L'obra que ens ocupa és encapçalada per un pòrtic de Verònica Zaragoza en què, ja d'entrada, es destaca el caràcter polièdric de l'autor, tant per la seva diversitat temàtica com per la varietat de recursos formals i genèrics que desenvolupa. L'obra de Francesc Fontanella —que havia circulat en diverses antologies (Grau i Rubió, ed., 1840, per exemple) i que havia estat editada per Miró (ed., 1995)—, no disposava, fins ara, d'una edició crítica i filològica. I la importància que els autors d'una cultura

literària disposin d'una edició crítica és evident. D'una banda, perquè, per a la correcta interpretació d'un text, l'editor s'ha d'apropar tant com sigui possible a l'obra original de l'autor, i només a partir de l'estudi de la filiació dels testimonis d'un text i de la *constitutio textus* —la confecció d'un text crític i anotat— és possible de fer una correcta interpretació de l'obra. De l'altra, perquè aquesta filiació dels testimonis, si es complementa amb l'estudi de les circumstàncies històriques en què s'ha escrit i transmès el text, és el punt de partida perquè l'investigador pugui fixar un estudi rigorós i objectiu del text en qüestió.

En aquest sentit filològic, l'equip de recerca NISE —que aplega els membres investigadors del grup de recerca de literatura moderna de la UdG i els investigadors corresponents de l'ILCC— duu a terme una edició crítica de l'obra poètica de l'autor i, consegüentment, n'aporta noves dades biogràfiques, ecdòtiques i literàries. Els capítols d'aquest volum sorgeixen de dos projectes destinats a l'edició crítica de la poesia (2013-2015) i del teatre de Francesc Fontanella (2016-2018). Per tant, la tasca del grup de recerca ha permès que en els darrers anys s'hagi produït un eixamplament considerable dels estudis i dels congressos fontanellans, i el volum en qüestió n'és la mostra més recent.

L'obra, que aplega dotze estudis d'especialistes de diverses universitats, s'inicia amb tres articles de Pep Valsalobre (Universitat de Girona), investigador principal del projecte de recerca per a l'edició crítica de l'obra de Francesc Fontanella. En el primer dels capítols —«Cap a una edició crítica»—, Valsalobre introdueix i contextualitza l'autor, n'esmenta les edicions anteriors i, no debades, evidencia la importància que una cultura literària disposi d'una edició crítica d'un dels grans autors de la literatura catalana. Anteriorment, Maria Mercè Miró n'havia publicat una edició que, tot i que no era pròpiament una edició crítica, havia estat la guspira que va fer accessible als lectors, per primera vegada, el corpus poètic de Fontanella i va incentivar la generació posterior a elaborar-ne una edició pròpiament crítica.

A continuació, Valsalobre aborda la transmissió i l'ordenació dels textos de Fontanella des d'un doble vessant: d'entrada, classifica els manuscrits conservats en cançoners monogràfics —els compilats exclusivament amb obres de l'autor— i els cançoners col·lectius —agrupats amb poemes d'altres autors. Seguidament, analitza els manuscrits monogràfics i n'efectua un estudi dels cicles i agrupacions temàtiques i cronològiques que s'han de tenir en compte a l'hora de filiar els manuscrits. L'autor estudia l'estructura interna dels còdexs i en destaca les coincidències d'ordenació que fan pensar que deriven d'un subarquetip comú. En aquest sentit, reprèn el plantejament de Rubió (1956 [1985], p. 205) des d'una perspectiva nova: amb un estudi molt més ampli dels còdexs gràcies als trenta-dos manuscrits que actualment se'n conserven, a

diferència dels pocs que Rubió tenia a l'abast aleshores, fet que l'havia dut a qualificar-los d'«estranya barrejadissa».

Aquests tres primers articles es clouen amb «Poemes d'atribució dubtosa». A partir de múltiples exemplificacions i des de la constatació que alguns manuscrits presenten coincidències que fan suposar un subarquetip comú, Valsalobre posa en entredit algunes de les atribucions que fins ara s'havien considerat obra del poeta barceloní. L'investigador no pretén arribar a un resultat definitiu, sinó qüestionar, amb una actitud admirablement analítica, un tema que no havia estat gairebé tractat per la historiografia moderna.

Seguidament, Albert Rossich (Universitat de Girona) i Eulàlia Miralles (Universitat de València) ofereixen un esbós dels dos pròlegs inèdits de Francesc Fontanella conservats al ms. 68 de la Biblioteca Lambert Mata de Ripoll —manuscrit R—, que donen compte de la concepció que Fontanella tenia de la seva obra. Precedits pel títol «Petri in cunctis ex omnibus aliquid sive magistri liborum labores», que Rossich i Miralles tradueixen com «Coscs escollides d'un que es fica on no el demanen, o composicions de l'autor de les ofrenes», els dos pròlegs van ser escrits pel mateix Fontanella amb la finalitat que encapçalessin el seu recull d'obres més extens, destinat a una dama que els estudis més recents relacionen amb Maria Teresa Ham. Els especialistes proporcionen al lector una còpia dels pròlegs manuscrits, en proposen una transcripció regularitzada i, finalment, en presenten una paràfrasi que en facilita la interpretació.

En el cinquè dels articles —«El manuscrit de Ripoll»—, Eulàlia Miralles fa palesa la importància del ms. 68 de la Biblioteca Lambert Mata de Ripoll. Es tracta d'una còpia manuscrita de final del segle XVII d'un còdex compilat pel mateix autor cap al final de la seva vida. Miralles presenta una descripció del manuscrit, així com de la seva disposició textual, i explicita la seva importància per, entre altres raons, ser un «testament literari» que l'autor va llegir a una dona, tal com he comentat més amunt. Així, la disposició dels fils narratius que manté el manuscrit R és d'una riquesa inqüestionable per dues raons: perquè l'obra que hi aplega és seleccionada i revisada, probablement, pel mateix autor en la seva maduresa; i perquè té un sistema, un ordre intern, del qual esperem poder-ne treure tot l'entrellat algun dia.

Anna Garcia (Universitat de Girona) presenta, en el sisè dels articles, tres poemes laudatoris que encapçalen obres de diversos autors contemporanis de Fontanella: «De la que el Llobregat verda ribera», «La pau, de l'abundància acompanyada» i «Per coronar-se d'estivals espigues». Precedits per un breu recorregut pel gènere en qüestió, Garcia concreta les característiques retòriques i formals del gènere i la seva recepció en autors com Lope de Vega, en l'àmbit hispànic, i Pere Serafi, en l'àmbit lingüístic català, entre d'altres. Seguidament, l'autora contextualitza i estudia els tres

poemes esmentats i n'aporta claus històriques i interpretatives per poder-ne copsar el sentit.

En el setè dels articles, Marc Sogues (Universitat de Girona) presenta «Cartes eròtiques per a monges», un estudi de les composicions eròtiques adreçades a monges que formen part del Cicle de les Cartes a les Senyores dels Àngels. L'estudi en qüestió és fonamental perquè reivindica un tema estigmatitzat per la historiografia i aprofundeix en un cicle pràcticament desconegut de Fontanella. Quant a la temàtica eròtica de l'època moderna, Albert Rossich ja s'hi havia referit a *Poesia eròtica i pornogràfica catalana del segle XVII* (Rossich, ed., 1985), però l'absència d'edicions impreses de Fontanella en va privar l'estudi. Així mateix, Miró, en l'edició de 1995, va destacar també el caràcter eròtic d'algunes de les composicions de Fontanella, però no en va desenvolupar pròpiament cap estudi. Sogues, per tant, estudia les referències eròtiques del cicle, en desgrana el sentit, per bé que hermètic, i n'analitza les estratègies retòriques recurrents.

Al seu torn, Marta Castaño (Universitat de Girona) escriu «La poesia a Gileta», l'estudi d'un dels cicles més extensos i difosos de l'autor en què, davant els comentaris que n'havia fet la historiografia prèvia —com ara Jordi Rubió i Balaguer, Maria Mercè Miró o Riquer, entre d'altres—, que havia titllat el cicle de llagrimós o d'un «lirisme deliquescents i llefiscós» (Riquer, Comas i Molas, 1985, p. 511), Castaño se'n distancia i advoca per la maduresa qualitativa de l'autor a partir de l'anàlisi del cicle. D'entrada en contextualitza les composicions, n'explicita la influència neoplatònica, en destaca el paratge —el Rosselló—, la destinatària —designada com a Maria Teresa Ham pel mateix autor, si bé encara no se n'han trobat fonts documentals—, en concreta la transmissió i, finalment, s'endinsa en la temàtica, la mètrica i les figures retòriques del cicle.

El novè dels estudis, «Les ambaixades literàries», escrit per Eulàlia Miralles, és interessant pel seu valor historiogràfic i literari. Les ambaixades literàries que Fontanella incorpora en la seva producció literària, protagonitzades entre els anys 1643 i 1647 (algunes fictícies; d'altres basades en vivències del mateix autor), són una part considerable de la seva obra. La implicació política del poeta barceloní com a ajudant del seu germà Josep a Münster, on es varen reunir les potències principals de la Guerra dels Trenta Anys, i després com a substitut seu, li va permetre d'escriure els poemes que hi tenen relació, que anomenem el Cicle de Münster, des d'una doble perspectiva: tant historiogràfica i vivencial com des de la jocositat present en bona part de les seves composicions poètiques. Miralles, des de la certesa que la biografia de l'autor té una forta vinculació amb la seva obra literària, estudia el context històric de les ambaixades, la seva vinculació literària i les claus interpretatives que desvelen l'hermetisme fontanellà.

A continuació, a «L'ègloga urbana: "Íncrita, excelsa Lise generosa"», Pep Valsalobre qualifica d'innovadora una ègloga adreçada a la cort vescomtal d'Illa de Rosselló. És un

estudi especialment atractiu per dues raons principals: d'una banda, perquè Fontanella —bon coneixedor de la tradició bucòlica que l'havia precedit— utilitza el gènere amb una voluntat clarament antitètica. És a dir, l'autor se serveix de la convicció bucòlica (gènere protagonitzat per pastors, que es desenvolupa en un espai rural idíl·lic) per emfasitzar la fugacitat i l'artifici de París i el menyspreu de la cort de la ciutat. D'altra banda, perquè ara com ara no hi ha precedents en l'ús de l'ègloga en entorns urbans. Fontanella, de fet, fa un ús insòlit d'un gènere els orígens del qual se situen dos-cents anys més tard de la naixença de l'autor, amb «Paysage» de Charles Baudelaire.

El volum es clou amb dues aportacions d'Eulàlia Miralles: «Notes sobre fonts clàssiques i gèneres literaris» i «Una biografia poètica de Fontanella». El primer dels articles té, així ho explicita la mateixa autora, dues finalitats: plantejar la possibilitat que Fontanella fos un lector de la *Mosella* d'Ausoni i descriure l'ús que fa dels termes *idil·li*, *ègloga* i *elegia* per designar els seus poemes. Finalment, Eulàlia Miralles, a «Una biografia poètica de Fontanella», vincula un poema que la tradició ha considerat d'atribució dubtosa —«Ja del tot apaciguada»— amb la biografia del mateix autor. L'ègloga, que ens ha pervingut a través d'un únic còdex, narra el desengany amorós de Francino —l'*alter ego* de l'autor— en descobrir que la seva estimada Amaranta l'enganya amb un bon amic seu. L'eix narratiu esdevé, tal com constata Miralles, un índex significatiu de les connexions entre el poema i les vivències amoroses de Fontanella.

Com a colofó, el volum incorpora una taula en què es descriuen els manuscrits que inclouen l'obra de Francesc Fontanella. Els autors n'expliciten la sigla, la identificació, el títol, la data en què el copista els va escriure i el nombre de poemes que reporten cadascun dels manuscrits.

Per concloure, els investigadors d'aquest grup de recerca tenen la virtut d'estudiar un dels autors més polièdrics de la literatura catalana des d'un vessant també polièdric. Cadascú des del seu àmbit d'estudi —des de la historiografia, la transmissió textual o l'anàlisi literària— presenten un estudi en què o bé reafirmen, matisen i aprofundeixen en el material prèviament publicat o bé aporten noves dades d'un projecte filològic dut a terme per un grup de recerca molt cohesionat. És aquesta tasca ingent la que ha permès de fer ressorgir Fontanella dels llimbs dels poetes injustament oblidats (quasi!). I d'aportar una edició crítica, amb els estudis que se'n deriven, que sembla que, ara sí, comença a gaudir d'una atenció ben merescuda.

SARA MORTREUX SOLEY
 Universitat de Girona
 saramortreux@gmail.com
 ORCID 0000-0003-0972-143X